

УДК 374.015.31:7("195")(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-204-162-166

КУРКІНА Сніжана Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2009-1590>e-mail: sneghana28@gmail.com

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У 50-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності теми. Необхідність здійснення аналізу історико-педагогічної проблеми становлення і розвитку системи естетичного виховання в Україні, приводить нас до вивчення теорії і практики естетичного, художнього виховання у закладах дошкільної, шкільної і позашкільної освіти у різні періоди розвитку педагогічної науки й освітньої галузі в нашій країні. Зрештою, це дає можливість краще зрозуміти закономірності і тенденції формування та розвитку багатьох ідей, процесів і явищ у вітчизняній педагогіці, а також відкриває можливості до здійснення об'єктивного, неупередженого, позбавленого ідеологічного підтексту аналізу не лише педагогічного, а й політичного, суспільного, соціального й культурного розвитку нашої держави з позицій сучасності.

Окрім цього, сучасні процеси реформування системи освіти в Україні на всіх її ланках, вимагають від науковців, дослідників історії вітчизняної і зарубіжної педагогіки і педагогів-практиків вироблення нових, а іноді й відродження старих форм і методів забезпечення ефективного виховного процесу, який є орієнтованим, в першу чергу, на забезпечення всебічного розвитку особистості від раннього дитинства й до дорослого віку. Отже, перед нами сьогодні стоїть актуальне завдання вивчення теоретичних засад і досвіду роботи у галузі естетичного, художньо-естетичного виховання, що здійснювалася у закладах позашкільної освіти України у різні історичні періоди розвитку нашої держави, зіставлення цих надбань із вимогами сьогодення і вироблення на цій основі нової стратегії естетичного виховання й розвитку особистості ХХІ століття.

Аналіз досліджень і публікацій У ході вивчення наявних досліджень ми з'ясували, що існує чимало наукової літератури, окремих досліджень, у яких розглянуто історико-педагогічний процес становлення і розвитку позашкільної освіти в Україні. Так, у працях В. Балахтар, В. Берека, М. Богуславського, С. Букреевої, В. Вербицького, Н. Коляди, Л. Костенко, О. Мкртічян розглянуто

різноманітні аспекти теорії і практики навчальної і виховної роботи у закладах позашкільної освіти України на різних етапах розвитку країни і педагогічної галузі. Більшість із цих дослідників у той чи інший спосіб торкалися визначення змісту позашкільної освіти, форм і методів роботи, особливості організації закладів галузі, обґрунтуванню її основних напрямів, серед яких одним з провідних і важливих є саме естетичний, художньо-естетичний напрям.

Окрім цього, окремі аспекти проблеми естетичного, художнього виховання дітей і молоді є висвітленими у працях вітчизняних і зарубіжних учених Н. Вітківської, А. Щербо, Д. Джола, Л. Масол, Г. Падалки, О. Рудницької, В. Бутенка. У центрі вказаних досліджень, як правило, знаходяться шляхи формування естетичних, художніх здібностей дітей дошкільного і шкільного віку, студентської молоді. Також, дослідження вказаних учених містять аналіз історичного досвіду естетичного виховання у вітчизняній і зарубіжній педагогіці, теоретичне обґрунтування доцільності використання тих чи інших форм, методів, прийомів естетичного виховання, що можуть бути реалізованими в процесі класної, позакласної і позашкільної роботи.

Водночас, процес історіографічного пошуку показав, що українські і зарубіжні науковці зокрема О. Сухомлинська, Л. Березівська, О. Радул, Е. Дніпров, О. Купинська досліджували процес становлення і розвитку шкільної і позашкільної освіти в Україні, розробили періодизацію вітчизняної педагогічної науки, аналізували процеси, пов'язані з проведенням освітніх реформ в різні періоди нашої історії, зокрема звертали увагу й на проблему становлення і розвитку системи естетичного виховання в контексті розбудови освітньої галузі в Україні.

Але, незважаючи на посилення інтересу науковців до проблем, пов'язаних із дослідженням становлення і розвитку шкільної і позашкільної освіти на території сучасної України, зокрема йдеться про формування теорії і практики естетичного виховання у освітніх закладах різного профілю, ми

констатуємо необхідність продовження наукових пошуків у цьому напрямі. Окрім того, історіографічні дослідження, пов'язані з переоцінкою значення тих чи інших аспектів педагогічної теорії і практики, з огляду на неоднозначність і суперечливість нашого історичного минулого є дуже важливими в контексті нових історичних викликів і необхідності перебудови не тільки освітньої галузі, системи навчання і виховання у нашій державі, але й свідомості і мислення її громадян.

Таким чином, **метою статті** є дослідження процесу становлення і розвитку теорії і практики естетичного виховання у закладах позашкільної освіти в Україні на початку 50-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження Для успішного досягнення мети нашої статті особливого значення набуває аналіз першоджерел: статей, документів, архівних матеріалів, що стосуються становлення системи позашкільної освіти означеного періоду і зокрема розвитку теорії і практики естетичного, художнього виховання, що цілеспрямовано здійснювалося у мережі закладів позашкільної освіти нашої країни із самого початку її заснування. Спираючись на загальноприйняту періодизацію становлення і розвитку позашкільної освіти в Україні, ми маємо намір дослідити теорію і практику естетичного виховання, що реалізовувалася у закладах позашкільної освіти на першому етапі радянського періоду, який тривав з 1952 – 1959 рік у ХХ столітті.

Саме на цьому етапі, на тлі складної економічної і соціальної ситуації, яка була характерною для повоєнної доби, відбулося закладення підвалин й вироблення змісту позашкільної освіти на новому історичному етапі розвитку країни. Зауважимо, що зміст позашкільної освіти у цей період став більш гнучким і творчим, таким, що повинен був на думку науковців і державних діячів якнайбільше відповідати інтересам і запитам школярів і населення та охоплював би якомога більше дітей, навіть таких, що мешкали у віддалених від адміністративних і культурних центрів регіонах.

Варто додати, що позашкільна освіта як «...сукупність форм культурно-освітньої, загальноосвітньої та виховної роботи серед населення почала розвиватися в Україні в другій половині ХІХ ст.» [2, с. 263]. Але розгалужена система закладів позашкільної освіти у тому вигляді, який діє в нашій країні й дотепер, вже за часів незалежності, був сформований саме на початку 50-х рр. ХХ століття. Отже, усі заклади позашкільної освіти ми умовно поділяємо сьогодні на дві категорії: це заклади загального типу або їх ще називають

комплексними або багатопрофільними, які на постійній основі здійснюють роботу у різних сферах науки, культури, мистецтва, спорту. До них належать дитячі парки, палаци культури, палаци й будинки школярів. До наступної категорії належать спеціалізовані заклади, тобто такі, що провадять роботу лише в одному конкретному напрямі – це дитячі бібліотеки, театри, спортивні школи, станції юних натуралістів, техніків, екскурсійно-туристські станції тощо [11; 12].

З огляду на тему нашого дослідження, зауважимо, що для усіх без виключення типів закладів позашкільної освіти УРСР у означений період була характерною спрямованість на задоволення культурно-дозвіллевих інтересів різних за віком дітей, розкриття творчих нахилів та здібностей, підтримку талановитої молоді й надання можливості виявити й розвивати свій потенціал. Тобто питання естетичного й художнього виховання, соціалізації дітей і молоді дієво вирішувалися в цей час. Якщо визначити, що зміст позашкільної освіти поділявся на певні вектори, можна з впевненістю стверджувати, що питання пов'язані з підвищенням загальнокультурного рівня населення шляхом естетичного, художнього виховання, були завжди пріоритетними в нашій країні. Підтвердженням цього є Спеціальна постанова Ради Міністрів СРСР «Про впорядкування, введення типових штатів і встановлення посадових окладів працівникам позашкільних закладів» (1952 р.) у якій визначався зміст позашкільної освіти, який спрямовувався на розвиток здібностей і навичок учнів із технічної, натуралістичної, екологічної творчості, художньо-естетичного виховання, туристсько-краєзнавчої роботи [5, с. 520].

Таким чином, художньо-естетичний напрям є важливим складником змісту позашкільної освіти означеного періоду, але він також доповнювався і поглиблювався за рахунок екскурсійно-туристичного, туристсько-краєзнавчого, дозвіллевого та бібліотечно-бібліографічного напрямів [10; 11; 12]. Навіть оздоровчий напрям, який забезпечував умови відпочинку і оздоровлення дітей і молоді є водночас пов'язаним з естетичною діяльністю в гуртках і секціях.

Отже, естетичний, художній напрям позашкільної освіти забезпечував розвиток творчих здібностей, обдарувань, створював передумови для здобуття практичних навичок за певними художніми напрямами. У межах цього напрямку відбувалася підготовка свят, ранків з опорою на національні традиції, під час яких діти оволодівали знаннями у сфері мистецтва і культури. Окрім цього, передбачалося залучення учнівської молоді до читання, вивчення художньої літератури і

періодичної преси, до участі у самодіяльності, різноманітних творчих колективах (театральні, драматичні гуртки, хореографічні і музичні колективи). Їхня діяльність межувала, звичайно, з агітаційною та ідеологічною діяльністю, що відображалося у підборі репертуару й підтримці загальної ідеології країни. Але водночас йшлося про виявлення й підтримку талановитої молоді, надання можливостей подальшого розвитку, здобуття освіти у закладах культури і мистецтва тощо. Недарма, більшість талановитих акторів, режисерів і сценаристів, музикантів розпочинали своє знайомство з майбутньою професією саме в таких студіях, гуртках, за підтримки професійних і відданих своїй справі педагогів і збалансованої державної політики, яка в цілому опікувалася просвітництвом самих широких верств населення.

Художня самодіяльність як основа естетичного виховання в закладах позашкільної освіти діяла надзвичайно ефективно: кількість дитячих, молодіжних самодіяльних і аматорських колективів постійно зростала. Керівниками таких колективів, як правило, були досвідчені музиканти, диригенти, художники, актори, майстри, які мали досвід як фахової, так і педагогічної діяльності. Самодіяльною роботою були охоплені, усі без виключення діти, навіть соціально незахищені діти-сироти, діти, які з тих чи інших причин були позбавленими батьківського піклування тощо. Навіть у притулках, приймальниках-розподільниках, у дитячих кімнатах міліції із дітьми проводили читання художньої літератури, працювали гуртки і секції, де вивчалися вірші, пісні, танці, готувалися дитячі ранки й тематичні вечори, організовувалися кутки живої природи [7, с. 75].

Якщо говорити про туристсько-красеннавчий напрям, який, як ми вже зазначали, був органічним доповненням художньо-естетичного напрямку, то він також поєднував освітню і виховну, естетичну роботу з дітьми. Так, учні вивчали особливості географії, етнографії свого регіону, місцеві звичаї і народні традиції, знайомилися із видатними земляками, серед яких були поети і письменники, музиканти, народні майстри і майстрині, ветерани війни, герої праці тощо. З раннього віку діти долучалися до історичної минувшини свого краю, трудових і героїчних подвигів народу, знайомилися з фольклором, побутом, мистецькими традиціями краю і України загалом [10; 11; 12]. Це давало змогу вивчати й цілісно сприймати звичаї і традиції рідного народу, а також народів, що мешкали на території УРСР, порівнювати їхній світогляд, менталітет, особливості мистецтва і художньої культури.

Оздоровчий напрям, окрім вирішення своїх безпосередніх завдань оздоровлення, прищеплення знань про здоровий спосіб життя та гігієнічну культуру, мав на меті також і розвиток пізнавальної та естетичної діяльності дітей та молоді. Наприклад, у літніх оздоровчих таборах, окрім їхнього основного призначення, було добре налагоджено також і виховну естетичну роботу. У таборах організовувалися гуртки – музичні, танцювальні, драматичні, декоративно-прикладного мистецтва, юних натуралістів тощо. Дозвілєвий напрям, що мав на меті організацію цікавого, збалансованого і змістовного дозвілля у вільний від шкільного навчання час, також виконував у радянській час не тільки розважальну, а й соціально-профілактичну, опосередковано і естетичну функції, оскільки робота з організації дозвілля дітей передбачала насамперед організацію вільного часу у закладах культури і мистецтва, на виставках і концертах, творчих вечорах, у кінотеатрах і клубах тощо.

Бібліотечно-бібліографічний напрям був також спрямованим на формування і поглиблення пізнавальних та естетичних інтересів дитячої та юнацької аудиторії. Розгалужена мережа бібліотек вирішувала на початку 50-х років проблему доступності книги, її доведення до кожної дитини, дала можливість залучити школярів до систематичного, вдумливого читання. Бібліотеки ставали культурними й просвітницькими центрами для дітей, у яких, окрім безпосередньої бібліотечної роботи, проводилися різноманітні культурні заходи, презентації, літературні вечори, різноманітні мистецькі заходи тощо.

Таким чином, у означений період на державному рівні був визначений зміст теорії і практики естетичного виховання, що повинен був реалізовуватися у закладах позашкільної освіти, мав ідеологічний підтекст, що ґрунтувався на державній політиці країни. Окрім цього, повоєнний період заклав основи становлення й подальшого формування усіх напрямів позашкільної освіти, зокрема це стосується розвитку художньо-естетичного напрямку. Саме на початку 50-х років відбулося становлення розгалуженої й доволі різноманітної мережі позашкільних закладів, у яких відбувалася розробка теоретичних засад і практики системи естетичного виховання, проблеми якої вирішувалися в школі на уроках, у позаурочний час і повинні були продовжуватися у позашкільних закладах.

Так, значна увага приділялася у цей час відкриттю і розбудові мережі дитячих палаців, будинків піонерів, будинків культури, дитячо-юнацьких клубів різного спрямування, музичних та художніх шкіл, дитячих хорових,

музичних студій, творчих колективів, бібліотек, станцій юних натуралістів. Структура великих палаців та будинків дитячої творчості складалася з умовно окреслених функціональних зон і груп приміщень відповідно до характеру роботи, яку планувалося проводити у цих приміщеннях. Наразі йдеться про наявність обладнаної концертної зали, сцени, спеціального залу для занять хореографією, студії із спеціальним освітленням для занять малюванням, іншими видами діяльності у галузі образотворчого мистецтва тощо.

Усе це вимагало створення відповідної матеріальної бази, залучення коштів на утримання цих приміщень, заробітну плату керівникам колективів, вихователям, методистам. Державні посадовці і учені розуміли перспективність розвитку напрямку естетичного й художнього виховання, важливість цієї роботи з огляду на необхідність культурного просвітництва серед широких мас населення країни, котре повинно було починатися саме з дітей.

Клубна робота, що також мала свій початок у 50-ті роки ХХ століття, також заповнювала дозвілля дітей заняттями і розвагами, що були змістовними і мали чітко спрямований характер. За змістом організації виховної, навчальної і дозвіллевої роботи клуби поділялися на суспільно-політичні, спортивні, технічні й художньо-мистецькі, до яких належали клуби друзів кіно, музики, театрального мистецтва, поезії тощо. До цього можна додати, що якщо на початку 50-х років йшлося про охоплення якомога більшої кількості дітей естетичним вихованням у закладах позашкільної освіти, що формувалася, то вже наприкінці десятиліття простежується процес диференціації інтересів дітей з метою якісного забезпечення розвитку їхніх творчих здібностей у той чи інший мистецький галузі відповідно до індивідуальних потреб [4].

З цією метою у обласних, промислових центрах України планувалося відкривати великі школи-комплекси естетичного виховання, розвивати й укріплювати мережу спеціалізованих шкіл та шкіл з поглибленим вивченням предметів естетичного циклу, що і було реалізовано на наступних етапах розвитку системи позашкільної освіти в Україні у радянський період.

Висновки і перспективи подальших досліджень Аналіз першоджерел, архівних документів, періодичних видань 50-х років минулого століття, новітніх праць, присвячених дослідженню становлення і розвитку шкільної і позашкільної освіти в Україні, вивченню окремих аспектів становлення системи естетичного виховання, що здійснювалося в усіх, без виключення, навчальних закладах

нашої країни, показав, що саме у повоєнний період, починаючи із початку 50-х років ХХ століття система позашкільної освіти набула найбільш стрімкого розвитку, коли з боку держави та за її підтримки чітко оформився її зміст, напрями, форми та методи організації навчального і виховного процесу. Доведено, що одним із важливих напрямів діяльності закладів позашкільної освіти в Україні став напрям художньо-естетичного виховання, а такі напрями як дозвіллевий, туристсько-красознавчий, бібліотечно-бібліографічний також, окрім вирішення своїх безпосередніх завдань, доповнювали й працювали на його зміцнення й підтримку. Отже, усі, без виключення, напрями працювали на забезпечення розвитку творчих здібностей і обдарувань, здобуття знань і навичок у сфері культури та мистецтва, сприяли залученню молоді до читання, участі у просвітницькій та естетичній діяльності. Окрім цього, автор відзначає той факт, що роботою позашкільних закладів різного типу були охоплені у вказаний період історії нашої держави, усі, без виключення діти, незалежно від ступеня матеріального забезпечення і соціального статусу їхніх батьків та місця проживання.

Звичайно, автором розкрито не усі аспекти вищевказаної проблеми, але це може стати предметом подальших наукових розвідок і досліджень.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Балахтар В. Історичний розвиток позашкільної освіти в Україні. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. Одеса: 2007. Вип. 4. Південноукраїнський правничий часопис. С. 279 – 282.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К., 1997. 376 с.
3. Зорин В. Участие детей в культурном досуге. М.: Молодая гвардия, 1960. 36 с.
4. На фронті трудового виховання. *Дитячий рух*. 1957. № 10. С. 36 – 40.
5. Постанова Ради Міністрів СРСР «Про впорядкування мережі, введення типових штатів і встановлення посадових окладів працівникам позашкільних закладів» / В кн.: Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення КП і Радянського Уряду. 1917 – 1960 рр. 36. Документів в 2-х т. Т. 2 (Червень 1941 – 1960 рр.) / ред. О. В. Килимник. К.: Держполітвидав УРСР, 1961. С. 511 – 530.
6. Стан та завдання культурного будівництва на Україні. *Внешкольное образование*. 1953. № 11. С. 3-17.
7. Харінко Н.Ф. Про діяльність позашкільних дитячих закладів. *Радянська школа*. 1969. № 6. С. 74 – 81.
8. Харінко Н.Ф. Педагогические проблемы воспитательной работы в условиях внешкольных учреждений (на опыте УССР): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Минск, 1973. 20 с.

9. Чашко В. Робота в гуртках. *Дитячий рух*. 1974. № 2. С. 30-32.

10. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 896. П'ятирічний план розвитку позашкільного та дошкільного виховання на Україні. 33 арк.

11. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 944. Звіт за позашкільні установи на 1 січня 1959 року (міністерство освіти УРСР статистичний відділ). 308 арк.

12. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2509. Міністерство освіти УРСР. Статистичний відділ. Річні звіти обл. ВНО за позашкільні установи за 1959 рік, форма «П». 108 арк.

REFERENCES

1. Balakhtar, V. (2007). *Istorychnyy rozvytok pozashkil'noyi osvity v Ukraini* [Historical development of extracurricular education in Ukraine]. Visnyk Odes'koho instytutu vnutrishnikh sprav. Odesa.

2. Honcharenko, S. (1997). *Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv.

3. Zoryn, V. (1960). *Uchastye detey v kul'turnom dosuhe* [Participation of children in cultural leisure]. Moskva.

4. (1957) *Na fronti trudovoho vykhovannya* [At the front of labor education].

5. (1961) *Postanova Rady Ministriv SRSR «Pro vporядkuvannya merezhi, vvedennya typovykh shtativ i vstanovlennya posadovykh okladiv pratsivnykam pozashkil'nykh zakladiv»* [On streamlining the network, the introduction of standard staffs and the establishment of salaries for employees of out-of-school institutions]. Kyiv.

6. (1953) *Stan ta zavdannya kul'turnoho budivnytstva na Ukraini* [Status and objectives of cultural construction in Ukraine].

7. Kharinko, N.F. (1969). *Pro diyal'nist' pozashkil'nykh dytyachykh zakladiv* [About activity of out-of-school children's establishments].

8. Kharynko N.F. (1973). *Pedahohycheskye problemy vospytatel'noy raboty v uslovyakh vneskol'nykh uchrezhdeniy* [Pedagogical problems of

educational work in the conditions of out-of-school establishments]. Mynsk.

9. Chashko V. (1974) *Robota v hurtkakh* [Work in groups].

10. F. 166. Op. 9. Spr. 896. *P'yatyrichnyy plan rozvytku pozashkil'noho ta doshil'noho vykhovannya na Ukraini* [Five-year plan for the development of out-of-school and preschool education in Ukraine].

11. F. 166. Op. 15. Spr. 944. *Zvit za pozashkil'ni ustanovy na 1 sichnya 1959 roku* [Report on out-of-school institutions as of January 1, 1959].

12. F. 166. Op. 15. Spr. 2509. *Ministerstvo osvity URSR. Statystychnyy viddil. Richni zvity obl. VNO za pozashkil'ni ustanovy za 1959 rik, forma «P»* [Annual reports of the region VNO for out-of-school institutions for 1959, form «P»].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУРКІНА Сніжана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій та початковій школі засобами мистецьких дисциплін, теорія і практика естетичного виховання, історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KURKINA Snezhana Vitalievna – candidate of pedagogic sciences, assistant professor of the department of art education of the Central Ukrainian State Pedagogic University named by Vladimir Vinnichenko.

Scientific interests: improvement of the educational process in higher and elementary schools by means of artistic disciplines, theory and practice of aesthetic education, history of domestic and foreign pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2022 р.

УДК 378.22.015.31:793.3-051

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-204-166-172

ЛАВРИНЕНКО Світлана Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені В. Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6986-7807>
e-mail: Svlavrinenko9@gmail.com

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТЬОГО ХОРЕОГРАФА У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗВО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні у сфері освіти активно впроваджується компетентнісний підхід, який виник у відповідь на зміни соціально-економічних умов та процесів, що появилися з переходом до ринкової економіки. Розвиток сучасного

суспільства характеризується безперервним збільшенням обсягу та складності інформаційних потоків, швидкістю та стрімким рухом економічних і соціальних процесів. Дані процеси призводять до зміни вимог щодо професійно-особистісних якостей фахівців різних галузей, затребуваності фахівців на